

ПОВСТАНСЬКІ МАРТИРОЛОГИ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ ГРИГОРІЯ ДЕМ'ЯНА

Василь СОКІА

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3164-1217>

доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу,
Інститут народознавства НАН України,
відділ фольклористики,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: vasylsokil@gmail.com

У статті йдеться про дослідження національно-визвольних змагань 1940—1960-х років одного з найавторитетніших фахівців з цієї тематики Г. Дем'яна. Понад двадцять років він віддав вивченню повстанської тематики. Зрештою, це був сенс його життя.

Предметом дослідження стали повстанські мартирологи — списки загиблих за волю України, стислі відомості про їхній життєвий та бойовий шлях, героїчну смерть. Сюди ж потрапили ті жертви тоталітарного режиму, які зазнали гонінь, переслідувань, ув'язнень, що дочасно померли. За основу взято мартирологи зі Стрийщини, особливо повномасштабний зі Сколівщини та деякі інші.

Представлено низку розвідок ученого про національно-визвольні змагання означеного періоду. Йдеться про повстанський рух ОУН—УПА в 1940—1960-х роках на Сколівщині. Аналогічна праця і про Гуцульщину у визвольній боротьбі ОУН—УПА. Звідси впливає мета статті — показати напрацювання Г. Дем'яна у цій ділянці як практичного, так і теоретичного характеру, виявити принципи і методи роботи над цим матеріалом, дати оцінку фаховим підходам дослідника. Це й зумовило актуальність обраної теми.

Джерельною базою для написання цієї розвідки стали мартирологи, які уклав Г. Дем'яна, а також його дослідження, пов'язані з національно-визвольними змаганнями окресленого періоду.

Ключові слова: національно-визвольні змагання, Українська Повстанська Армія, курінь, чота, мартиролог, жертвність, героїзм.

Vasyl SOKIL

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3164-1217>

Doctor of Philology, Professor, Head of Department,
The Ethnology Institute National Academy of Sciences
of Ukraine

Department of Folklore,

15, Svobody ave., 79000, Lviv, Ukraine,

e-mail: vasylsokil@gmail.com

INSURGENT MARTYROLOGIES AND RESEARCH ON NATIONAL LIBERATION MOVEMENTS BY HRYHORII DEMIAN

The article is about H. Demian, one of the most authoritative researchers of the national liberation movements of the 1940s—1960s. He has devoted more than twenty years to the study of insurgency. After all, that was the meaning of his life.

The subject of research is the insurgent martyrologies — lists of those killed for the freedom of Ukraine, brief information about their life and battle path, heroic death. The lists also include victims of the totalitarian regime who were persecuted, imprisoned, died early. Martyrologies from Striy district are used as a basis, especially the full-scale one from Skole district and some others. H. Demian, for the first time, developed methodological advice on what and how to collect for a full-fledged insurgent martyrologies, and indicated further search priorities.

The proposed article presents the scientific community with a series of researches by the scientist about national liberation movements of the specified period. It refers to the OUN-UPA insurgent movement in the 1940s—1960s in Skole district. H. Demian pointed to all its stages, the centers that formed in this area, the combat units, the mass and sacrificial movement of local heroes. There is a similar work on the Hutsulshchyna region in the OUN—UPA liberation struggle. Structurally, it has the features of a solid monographic research with introduction, main body, and conclusions. In the introductory part, H. Demian provided the historiography of the issue, and then showed the combat history of all UPA kurins in the region, their participants. Hence the purpose of our article is to show the work of H. Demian in this area, both practical and theoretical, to identify the principles and methods of work on this material, to evaluate the professional approaches of the researcher. This is what caused the relevance of the chosen topic.

The source base for writing this research were martyrologies concluded by H. Demian, as well as his research related to national liberation movements of the specified period.

Keywords: national liberation movements, Ukrainian Insurgent Army, kurin, platoon, martyrology, victimhood, heroism.

Вступ. Григорій Дем'ян усе своє життя жив з Україною в серці, творив для неї навіть у ті роки, коли це ставало надзвичайно важко. Він був безмежно щасливий у той день, коли Верховна Рада України ухвалила Акт проголошення незалежності — 24 серпня 1991 року. Відтоді наступив період створення суверенної держави. До слова, українці ще раніше намагалися стати незалежними. Так, 22 січня 1919 року на Софіївському майдані в Києві був задекларований акт злуки Української Народної Республіки і Західно-Української Народної Республіки, коли об'єдналися дві українські територіальні частини — східна і західна. З історії відомий також Акт відновлення української держави 30 червня 1941 року у Львові, ініціатором якого виступило керівництво ОУН(б). Та кожен раз українці втрачали незалежність. А в 1990-х роках здобуття Україною самостійності виявилось підсумком багатовікової боротьби нашого народу за свободу і незалежність, за відродження Української держави. Цей період триває й досі.

Жертовну боротьбу за Україну, за її волю вела Українська Повстанська Армія, яку впродовж багатьох років замовчували або забороняли. Ця боротьба проходила «на очах» у Г. Дем'яна: він її безпосередньо бачив, знав, глибоко вивчав та намагався передати відомості для майбутніх поколінь. Однією з важливих форм ретрансляції цих даних мали стати, на його переконання, мартирологи.

Звідси випливає *мета* нашої статті — показати напрацювання Г. Дем'яна у цій ділянці як практичного, так і теоретичного характеру, виявити принципи і методи роботи над цим матеріалом, дати оцінку фаховим підходам дослідника.

Основна частина. Мартиролог — слово грецького походження, що буквально означає «мученик». Спочатку воно вкорінилося у християнській традиції. У церковній літературі йшлося про оповідання, пов'язані з християнськими мучениками — «святими», які боролися за віру. Згодом цей термін розширив сферу вжитку, адже він почав застосовуватися до переліку різних осіб, які зазнавали гонінь, утисків, та найбільше — загиблих. У цьому останньому значенні вживав Г. Дем'ян термін «повстанський мартиролог». Він розумів його дещо ширше, бо в нього включав не тільки загиблих упівців, а й чимало членів ОУН, симпатиків національно-визвольних змагань 1930—1960-х років.

Чи не вперше свідомо підійшов Г. Дем'ян до цієї теоретичної проблеми на початку 1990-х років, опублікувавши брошуру «На допомогу краєзнавцям — дослідникам повстанського руху» [1]. У вступних порадах автор звернув увагу на брак, радше відсутність джерел для з'ясування цієї тематики, тому неможливо було відтворити цілісну картину півторадесятилітньої боротьби української нації проти двох наймогутніших і найжорстокіших тоді імперій світу — німецької і російської, а також їхніх польських, румунських, угорських і чехословацьких союзників. У нагоді може стати народна пам'ять. Дослідник акцентував, що треба ретельно, навіть по округині, збирувати відомості про всі події, а потім класифікувати, систематизувати й осмислювати.

Починати потрібно зі складання списків, тобто картотеки з біографіями усіх громадян населеного пункту, які загинули у боротьбі за волю України. Г. Дем'ян подав методичні рекомендації, як збирати відомості: на кожну особу заповнюється окремий аркуш, де вписуються прізвище та ім'я, дати народження, смерті, де брав участь у боях, розповіді про нього інших осіб тощо. Обов'язково потрібно фіксувати псевда, які мав той чи інший борець. До кожної інформації помістити паспорт дослідника — хто це записав, де, від кого. Мову оповідача передавати з максимальним збереженням усіх її говіркових особливостей. Для полегшення роботи кожен дослідник повинен мати складений наперед питальник, який міститиме перелік питань з цієї наукової проблеми.

Г. Дем'ян запропонував три частини, які містить питальник. Перша — «До складання біографічної картотеки полеглих за волю України». Вона нараховує тридцять дев'ять запитань, які стосуються безпосередньо самого загиблого, його сім'ї, друзів, побуту тощо. Отже, крім прізвища, імені та по батькові, дати народження і смерті обов'язково з'ясувати псевда, які мав той чи інший учасник. Для повнішої характеристики вказати на його освіту, приналежність до Юнацтва ОУН, Пласту чи інших організацій. Важливо дізнатися, чи проходив військову службу (вишкіл). Дуже детально потрібно зазначити місце, де діяв герой та при яких обставинах він загинув, описати останні години чи хвилини його життя. Необхідно з'ясувати місце його захоронення.

Велике значення мають також відомості про родичів борця. Їхні імена та прізвища треба зафіксувати

та вказати про подальшу долю, що з ними трапилося. Цінна також інформація про особисті речі полеглого, документи, листи, записки. Пошуковець повинен дізнатися, як збереглася пам'ять про ту чи іншу людину (чи є публікації про неї у газетах, журналах, книжкових виданнях). Найцікавіші спогади стосовно полеглого він повинен записати на магнітну стрічку.

Другий блок питань — «Відомості про репресованих» (сорок дев'ять запитань). До таких людей Г. Дем'ян зарахував усіх, хто був арештований, засуджений або вивезений на заслання з політичних мотивів. На них так само заводиться картка з біографічними відомостями. А далі з'ясовується їхня участь у національно-визвольному русі, як і де це відбувалося, важливіші вчинки, які вони здійснювали. Запропоновано дізнатися про суспільно-політичну ситуацію в населеному пункті (чи був осередок Української Військової Організації, Організації Українських Націоналістів).

Чільне місце мають посісти запитання про роботу, яку виконував учасник дій — допомагав харчами, одягом, займався перевезенням продуктів, зброї, хворих і поранених, чи розповсюджував націоналістичну літературу тощо. Важливо з'ясувати час арешту чи висилки, вказати на причини чи конкретне звинувачення, яке висунули більшовики. А далі описати всі ті поневіряння, які зазнали під час транспортування до місця ув'язнення чи заслання, вказати на умови, в яких доводилося жити і працювати в неволі, і нарешті — життя після повернення (переслідування, дискримінації, кривди).

У третьому блоці подано орієнтовні питання для вивчення участі мешканців села (міста) у повстанському русі 40—50-х років ХХ століття. Вони по суті суголосні з тими, які було запропоновано у двох попередніх частинах, лише звернені на конкретний населений пункт та його мешканців, причетних до національно-визвольної боротьби. Тут зазначаються найактивніші жителі та вказується на їхні політичні уподобання, дії, вчинки і таке інше. Усе зводиться до того, щоб подати обширні біографії борців за волю України, що діяли в конкретному селі (місті). Як наслідок, дослідник повинен підготувати доповідь (статтю) з додатком картотеки з біографіями полеглих (1-й додаток) і репресованих (2-й додаток). У статті (довіді) мають бути точні покликання на всі джерела, з яких автор черпав інформацію.

До поглибленого теоретичного дослідження цієї проблеми знову звернувся Г. Дем'ян у 1998 році, опублікувавши poradnik «Як підготувати повстанський мартиролог району» [2]. Видання погоджено з Головою Наукового Відділу Всеукраїнського Братства УПА полковником Василем Куком. Цей мартиролог автор радить усім, хто хоче попрацювати над врятуванням від забуття життєписів найкращих синів і дочок, що полягли в нерівній героїчній боротьбі ОУН—УПА проти окупантів у 1930—1960-х роках. Водночас тут можна віднайти різні питання з історії та культури визвольного руху цього періоду. Автор висловив надію, що невдовзі буде підготовлене всеукраїнське видання зазначеної тематики.

У вступі Г. Дем'ян запропонував доволі обширний історіографічний огляд досліджуваної наукової проблеми. Як видно з викладу, всі ці публікації фрагментарні, надто локалізовані. Жоден із названих там матеріалів не був упорядкований за науковими принципами. Уперше, підкреслив дослідник, він повноцінно апробував ці принципи у «Повстанському мартиролозі Сколівщини», до аналізу якого звернемося трохи згодом.

На запитання, яке поставив Г. Дем'ян у заголовку першого розділу «Чиї життєписи вводяться до мартиролога?», майже одразу сам відповів, що біографії всіх полеглих у цих виступах або замучених у тюрмах чи повбиваних карателями в селах і містах за українство, вносяться до мартиролога. Туди ж треба вписати жертви, яких замучили російсько-більшовицькі окупанти в 1939—1941 роках, а також їхні наступники — румунські, угорські, польські колаборанти. Між цими патріотами будуть і такі, що замучені на допитах, померли передчасно в тюрмах, таборах і на засланні. Не можна пропускати ні дітей, ні підлітків, ні стареньких дідусів і бабусь.

Другий розділ аналізованої брошури наповнений найнеобхіднішими джерелами та літературою: 1) залишки архівів націоналістичного підпілля; 2) неопубліковані джерела окупаційних структур; 3) друковані документи та література (джерела, спогади, дослідження). Усього наведено шістьдесят три позиції.

Третій розділ присвячений методиці роботи над складанням картотеки. Починати працю над мартирологом потрібно, заявляє Г. Дем'ян, з ретельного вивчення географії району. Дослідник мусить засвоїти перелік усіх населених пунктів, знати річки, по-

токи, дороги, гори тощо. Такого ж ретельного підходу до фіксування інформації потребують і життєписні матеріали, які збираються від родичів, близьких, друзів та знайомих полеглих борців за волю України. Укладач життєпису зобов'язаний не пропустити жодного речення, яке послужить ефективним штрихом у відтворенні образу патріота, його відваги й жертвовності. До картотеки вносяться як мешканці досліджуваного району, так і вихідці з-поза його меж, що полягли на цьому терені (формувати її так само: а) всі уродженці та мешканці населеного пункту; б) вихідці з-поза меж району). Обидві частини життєписних карток упорядкувати за алфавітом. Дослідник таких матеріалів повинен отримати довіру в людей, інакше бажаної інформації не отримає. Крім того, необхідно охопити всі частини чи кутки населеного пункту.

Після завершення нагромадження фактажу з усіх видів джерел та літератури, в тому числі й польових матеріалів, дослідник опрацьовує біографії, готуючи їх до публікації. У викладі він користується науковим стилем, зберігаючи навіть специфічну термінологію (наприклад: «постій» — місце тимчасового перебування відділу УПА; «вишкіл» — навчання; «штафетка» — коротка записка з важливим терміновим повідомленням). Необхідно також попередньо апробувати такі біограми у районній газеті чи інших джерелах. Це уможливить уникнення деяких помилок чи недоробок.

Тепер торкнемося іншої сторони питання — втілення тих теоретичних напрацювань, які Г. Дем'ян упродовж багатьох років нагромаджував, ділився досвідом, сам конкретно вкладав у проекти та реалізовував їх. Однією з перших спроб стала його публікація біографічних нарисів «Повстанська Голгофа» в антології «Хвилі Стрия» за 1995 рік [3, с. 115—142]. Там подано 11 життєписів повстанців, що їх дала нашій нації Стрийщина та околиці. Але дуже багато полеглих патріотів, політв'язнів і репресованих, на думку дослідника, чекають своїх біографів. І треба якнайшоріше братися за справу великої національної ваги, бо є ще хоч якісь архівні матеріали, очевидці тих подій, які можуть про них розказати. «Завтра може бути пізно», — резюмував Г. Дем'ян.

Конкретно зі Стрийщиною пов'язаний Михайло Гуштак («Євген»), який народився 20 березня 1918 року в Дулібах, вів там активну боротьбу

проти окупантів та був убитий у рідному селі 14 вересня 1947 року. У Стрию побачив світ 26 квітня 1926 року Зеновій Ліщинський («Сайгор»). Активну боротьбу здійснював у різних місцевостях. Загинув 8 лютого 1948 року у Верхньому Синьовидному на Сколівщині. Непересічна особистість — Василь Шевчук («Кадило»), який походив зі Стрия, де народився 12 серпня 1903 року. Це священник і активний український самостійник. 8 червня 1949 року польський суд у Ряшеві засудив його до смертної кари. Страчено 13 вересня того ж року.

Г. Дем'ян один з перших ґрунтовно працював над повстанським мартирологом Сколівщини. Спочатку він апробував його на сторінках газети «Шлях перемоги» (1995—1997), проте цілісно з'явився у книжці «Сколівщина» в 1996 році [4, с. 302—725]. У передмові автор наголосив на невідкладності та актуальності опрацювання біографій усіх без винятку людей, які полягли в боротьбі за державну незалежність України впродовж 1930—1960-х років. Його основне кредо: рятувати, і то дуже оперативно, треба те, що залишилось. Г. Дем'ян підкреслив, що до найбільш складних проблем залишалось встановлення точних дат смерті героїв, оскільки більшовицька влада заборонила реєструвати час смерті українських повстанців і підпільників. Він наголошував, що більшу частину такої інформації можна ще почерпнути в архівах СБУ. Тому хронологічні матеріали потребуватимуть подальшого уточнення.

Г. Дем'ян підкреслив, що крім нього, до збирання місцевих матеріалів приєдналася частина сумлінних людей — Ганна Фольтин із Кам'янки, Степанія Гальович із Хітара, Любомир Щуревич із Сколього, Ольга Плечій із Тухлі, Іван Грицишин із Орова, Богдан Матіїв із Жупаня, Михайло Матіїв із Либохорі, Михайло Ріжнів з Лавочного, Володимир Снігур із Погарі, наукові співробітники Інституту народознавства НАН України Степанія Гвоздевич і Василь Сокіл, викладач Львівського держуніверситету Ганна Сокіл, інженер Зеновій Данів із Крушельниці, пенсіонери і робітники Ярема Гриців з Волосянки, Ганна Плечій з Пшанця, Федір Комарчин із Кального, Юрій Ружалович із Плав'я-Бринівки та інші. Від себе додає: я працював над збиранням та впорядкуванням матеріалів про полеглих повстанців з Волосянки. Маючи досвід науково-пошукової роботи, мені довелося досить плідно попрацювати

в архіві Сколівського рагсу, де вдалося встановити за метричними записами точні дати народження тих людей, що мене цікавили.

Щоб зрозуміти грандіозний обсяг виконаної роботи Г. Дем'яна, зробимо статистичний звіт за селами та кількістю загиблих у кожному з них.

1. Верхнє Синьовидне — 153;
2. Верхня Рожанка — 59;
3. Верхнячка — 48;
4. Волосянка — 80;
5. Головецьке — 73;
6. Грабовець — 22;
7. Гребенів — 29;
8. Довжки — 13;
9. Долинівка — 11;
10. Жупани — 34;
11. Завадка — 24;
12. Задільське — 13;
13. Зимівки — 39;
14. Кальне — 42;
15. Кам'янка — 72;
16. Климець — 22;
17. Козьова — 28;
18. Коростів — 51;
19. Корчин — 37;
20. Криве — 36;
21. Крушельниця — 67;
22. Лавочне — 28;
23. Либохора — 30;
24. Межиброди — 3;
25. Мита — 16;
26. Нагірне — 3;
27. Нижнє Синьовидне — 46;
28. Нижня Рожанка — 38;
29. Опорець — 43;
30. Орів — 256;
31. Орява — 47;
32. Орявчик — 24;
33. Підгородці — 61;
34. Плав'я-Бринівка — 46;
35. Плав'я-Вадрусівка — 21
36. Побук — 53;
37. Погар — 17;
38. Риків — 9;
39. Росохач — 36
40. Сколе — 176;
41. Славське — 103;

42. Сможе — 54;
 43. Сопіт — 20;
 44. Сухий Потік — 11;
 45. Тернавка — 50;
 46. Тисовець — 43;
 47. Тишівниця — 6;
 48. Труханів — 73;
 49. Тухля — 77
 50. Тухолька — 38;
 51. Урич — 29
 52. Хащовання — 18;
 53. Хітар — 86;
 54. Ялинкувате — 40;
 55. Ямельниця — 36
- Всього — 2590

Уважний аналіз мартиролога Сколівщини показує не тільки велику кількість загиблих героїв, а й дає підстави до інших якісних характеристик. Отже, на цих теренах успішно діяв курінь «Бойки» ім. Богдана Хмельницького, а у Верхній Рожанці старшинська школа «Олені-2». Вони готували кадри і координували військові дії. Хоробрістю відзначився сотенний куреня «Бойки» Дмитро Суслинець («Буйтур»). Як свідчать матеріали, чотовий цієї сотні «Летун», учитель за фахом, загинув у Козьовій 4 червня 1948 року. Та найбільше полягло місцевих молодих хлопців віком від двадцяти до тридцяти років. Серед них були й дівчата. Так, узимку 1946 року обірвалося життя двадцятирічної зв'язкової УПА із Головецька Пелагеї Левак («Верби»). У нерівному бою з емгебистами 12 червня 1949 року загинуло молоде подружжя зі Славська — станичний Петро Намастерник («Крук», «Грім», «Медвідь», «Кузьма», «Голуб») та зв'язкова Пелагея Намастерник («Липа»). Були випадки знищення цілих родин. Так, 11 грудня 1944 року у Верхньому Синьовидному вбито Катерину Барабаш, матір повстанця Тараса Барабаша. Разом з нею застрелено її чоловіка та дочку Любу. Подібних прикладів дуже багато.

Одне з чільних місць у дослідженнях Г. Дем'яна зайняла тема аналітичного висвітлення національно-визвольних змагань. Він підійшов до цієї проблематики фахово, розпочавши з ґрунтового теренового вивчення. З цього огляду заслуговує на увагу його праця «Повстанський рух ОУН і УПА в 1940—1960-х роках», яка базувалася на даних зі Сколівщини [5, с. 136—196]. Згідно з історичними до-

кументами, перші бойові самооборонні групи створила ОУН у районі ще у вересні 1939 року. Влітку 1943 року в кожному селі були організовані рої і чоти Української Народної Самооборони (УНС). Одним з командирів сотень УНС було призначено Богдана Вільшинського («Орла»). Завдання цієї структури — боротися як проти гітлерівців, так і проти московських окупантів. Г. Дем'ян детально представив успішний бій на Лопаті біля Скольного влітку 1944 року проти німецьких фашистів. Він підкреслив, що в жовтні 1944 року біля села Розгірча був створений курінь «Бойки» ім. Богдана Хмельницького під командуванням Михайла Бобанича («Трясила»), який вів вдалі бойові дії. Згодом він передислокував неподалік села Сопота і здійснював різні рейди.

Г. Дем'ян підкреслив, що Москва кинула проти ОУН і УПА в 1945—1946 роках величезні сили, однак українські повстанці чинили героїчний опір окупантам. Славні сторінки вписали старшини і стрільці віділу «Бойки» в 1947 році. Так, відповідно до настанов підпільного парламенту — Української Головної Визвольної Ради (УГВР) та Головного Командування УПА вони діяли невеликими групами — роями і чотами, здобувши кілька значних перемог вздовж лінії Сколе — Ворітський перевал — Мукачево. Один з роїв УПА, що належав до сотні «Бойків», 15 вересня 1947 року влаштував успішну засідку між селами Підгородці — Крушельниця, а 8 березня біля Нижньої Рожанки прийняли бій, у якому відзначився чотовий командир «Плющ».

Одним з найхоробріших старшин «Бойків» ім. Б. Хмельницького був хорунжий «Летун». Під його командуванням повстанці здобули перемогу між Орявою і Тухолькою 30 серпня 1947 року. Відзначився він і 8 лютого 1948 року на горі Шибелі та багатьох інших акціях. Останні підвідділи сотні «Бойки» ім. Б. Хмельницького були демобілізовані 24 липня 1948 року. Старшин і стрільців скеровано до збройного підпілля, а хорунжий «Грузин» загинув.

На теренах Сколівщини брали участь у боях повстанці інших сотень, скажімо, «Лемківська сотня», яка перейшла на Дрогобиччину через Закерзоння. Остаточно штаби та інші структури УПА в Карпатах були розпущені на початку вересня 1949 року. Їх персонал перейшов до збройного підпілля і продовжував боротьбу.

Одночасно з сотнями і куренями УПА на Сколівщині вели боротьбу підвідділи куцовой самооборони та невеликі бойвки місцевої мережі ОУН. Упродовж 1940—1950-х років такі групи здійснили сотні боїв і збройних сутичок проти німецько-фашистських та російсько-комуністичних окупантів. Так, 10 жовтня 1945 року повстанці відбили в Сопоті групу арештованих і знищили ряд енкаведистів. Десятки боїв проти окупантів провели Іван Баран («Смок»), Омелян Крушельницький («Снігур»), Осип Осірак («Петруг») з Нижнього Синьовидного та інші.

Загарбники, які називали себе «визволителями», намагалися своїми кривавими злочинами перетворювати в траур кожне церковне і календарне свято. 27 грудня 1946 року їх відділ оточив і напав у Труханові на криївку з чотирьох повстанців. Вони відбивалися як могли, а останніми набоями постріляли себе. Із цього та подібних прикладів випливає висновок, що повстанці вели боротьбу переважно невеликими групами. Завзяті збройні сутички відбувалися біля Труханова, Кам'янки, Климця та багатьох інших сіл. Свідками славних бойових дій стали мешканці Сможі 15 листопада 1948 року, Лавочного 9 грудня того ж року.

Зважаючи на великі втрати найкращих кадрів і враховуючи внутрішню і зовнішню ситуацію, націоналістичне підпілля основну увагу зосередило на політико-пропагандистських формах боротьби. Були, безперечно, й поодинокі збройні виступи. Сколівщина дала національно-визвольному рухові не тільки відомих провідників та старшин, а й героїв районного чи місцевого рівня — Іван Капало («Бродяга»), Федір Онаць («Вітер»), Іван Шукатка («Сомко»). Проте пам'ять про всіх зберіг український народ.

Упродовж багатолітньої боротьби за відновлення державної самостійності України була велика кількість героїв, які своєю мужністю й жертівністю викликали подив і захоплення. Неперевершений цей рух і за тривалістю. На тих складових наголошував Г. Дем'ян. Сотні тисяч найкращих синів і дочок України справді духовно-елітарного цвіту нації упали на полях битви в цьому самостійницькому буревії. І кожна така особистість заслужила на те, щоб її ім'я було вписане золотими літерами на сторінки історії нашої Батьківщини і віднесене до повстанського мартирологу України. Сьогодні є справою честі опрацювання бодай коротких біографічних

довідок про всіх полеглих за незалежність України. То ж Г. Дем'ян підготував ще в 1994 році тридцять таких нарисів, проте опублікувати їх зміг лише 2000 року в книзі «Бандерівці» [6], яку присвятив 70-річчю ОУН. Тут є життєписи незламних борців від рядового стрільця Миколи Жолобовича («Граба») до першого командира УПА Дмитра Клячківського («Клима Савура»).

З усіх представлених біографій двадцять п'ять репрезентують Львівщину. З нескореним містом Лева пов'язана доля однієї з найвизначніших героїнь самостійницького руху Богдани Світлик-Литвиненко («Доля»), яка тут народилася 24 квітня 1918 року. Вона брала активну участь у бойових діях, загинула 29 грудня 1948 року у с. Бряза Долинського району Івано-Франківської області.

Зі села Йосипівці Буського району Львівської області Ярослав Бідюк («Волин»), народився 5 листопада 1922 року. Він активно боровся у лавах УПА, був досвідченим бойовиком і пропагандистом. Загинув 27 січня 1947 року під час нерівного бою в селі Зозулях Золочівського району Львівської області. З Коропужа, що в Городоцькому районі, Іван Цигилик («Богдан»), народився 23 жовтня 1914 року. Він був керівником районного проводу ОУН. Загинув під час облави у рідному селі 27 жовтня 1945 року.

Дуже помітна постать Миколи Лемика («Сенишина»), котрий походив із Солова, тепер Золочівського району. Це активний учасник національно-визвольного руху. На знак протесту проти штучного голоду в Україні 21 жовтня 1933 року застрелив уповноваженого ГПУ у Львові О. Майлова. У 1940—1941 роках — крайовий провідник ОУН на східно-українських землях. 1 жовтня 1941 року його розстріляли гестапівці.

Г. Дем'ян подав нарис про представників з Перемишлянщини Івана Захарківа («Артема»), який народився у селі Під'ярків 23 лютого 1914 року. Оволодів військовою справою у старшинській школі «Олені» в Карпатах, загинув 18 лютого 1945 року у селі Борусів Жидачівського району. Зі Старосамбірщиною, Самбірщиною пов'язані імена героїв Михайла Дилина («Косаренка»), Василя Ступки («Тараска»), Михайла Галя («Коника»). Стрийщину представляють згадувані вже Михайло Гуштак, Зеновій Ліщинський, Василь Шевчук. Найбільше число повстанців зі Сколівщини (тринадцять поста-

тей), імена яких вже були опубліковані у мартиролозі Сколівщини.

Треба додати, що до аналізованої книги Г. Дем'ян помістив нариси про особи з-поза меж Львівщини. Скажімо, з території сучасної Івано-Франківщини Іван Клим («Митар», «Бурмач»). Він народився у с. Старий Мізунь на Долинщині. Займався підпільною роботою, особливо журналістикою. 9 березня 1944 року у день народження Тараса Шевченка гітлерівці схопили його у Дрогобичі й розстріляли. Другий визначний борець за Україну — Степан Новицький («Вадим»), народився 12 грудня 1905 року в селі Григоріві Рогатинського району Івано-Франківської області. Він боровся як з польськими, так і з російськими окупантами. 15 жовтня 1944 року Україна втратила біля Рави Руської одного з найобдарованіших командирів і організаторів УПА.

З тернопільців назвемо Клима Клячківського («Клима Савура») зі Збаража (народився 4 листопада 1911 року). Він пройшов шлях від рядового бійця до командувача УПА (до осені 1943 року). К. Клячківський по-геройськи загинув 12 лютого 1945 року біля Оржівських хуторів Клеванського району Рівненської області.

Це один поступ Г. Дем'яна для увіковічення пам'яті героїв національно-визвольних змагань — публікація циклу статей до матеріалів енциклопедії «ОУН—УПА» у часописі «Визвольний шлях» за 2002 рік. Він зумів за абеткою подати бібліографічну довідку про Степана Бандеру, короткий життєпис дружини Головного командира УПА Романа Шухевича — Наталію Березинську-Шухевич, учасника визвольної боротьби ОУН-УПА, священника Михайла Блозовського, організатора і командира УПА «Бойки» ім. Хмельницького; відомого діяча ОУН і командира УПА Івана Бутковського [7, с. 54—69]. В наступному числі «Визвольного шляху» опубліковано бібліографічну довідку про двоюрідну сестру Провідника ОУН С. Бандери — Мирославу Антонович, а також членів великої родини Бандери — Василя, Володимира, Марти, Оксани, Олександра, Оксани, Ярослави [8, с. 35—51].

Обширна за обсягом праця Г. Дем'яна про національно-визвольні змагання, яка базується на регіональному матеріалі, — «Гуцульщина у визвольній боротьбі ОУН і УПА», що з'явилася 2000 року у колективній монографії «Історія Гуцульщини» [9,

с. 274—434]. Розвідка присвячена світлій пам'яті Головного Командира УПА, генерал-хорунжому Тарасові Чупринці. У вступних заувагах автор зупинився на актуальності дослідницької теми, історії вивчення як в Україні, так і за кордоном. Він акцентував на місцевих краєзнавчих дослідженнях. Деякі матеріали йому довелося почерпнути з архівів Києва, Львова, Івано-Франківська. Дуже цінну інформацію він зібрав під час багатьох експедиційних виїздів у міста і села Гуцульщини від учасників повстанського руху, дітей та онуків полеглих, друзів, знайомих, політв'язнів і репресованих.

У першому розділі Г. Дем'ян детально розглянув передумови і підготовку нового етапу визвольного руху. Він наголосив, що яскраві сторінки історії участі гуцулів у національно-визвольних змаганнях 1914—1920-х років сприяли швидкому поширенню мережі ОУН у всіх частинах краю. Авторитет цієї організації зріс тоді, коли в лютому 1940 року Провід очолив С. Бандера. Активними діячами стали Олекса Луцький, Володимир Дейчаківський, а також обласний референт Служби Безпеки ОУН Василь Бандера.

Багато гуцулів стали жертвами російсько-більшовицького терору, скажімо в Старих Кутах, Надвірній. А скільки людей було закатовано в Дем'яновому Лазі біля Івано-Франківська. У зв'язку з цим був природним виявився величезний спротив народу щодо масового терору і вбивства.

«Збройна боротьба ОУН, УПА і СКВ — найвище піднесення державницьких змагань в усій історії Гуцульщини» — така тематика і проблематика наступного розділу праці Г. Дем'яна. Він дуже чітко представив підрозділи, які діяли на всіх теренах. Організаційно IV Воєнна округа «Говерля» належала до УПА — Захід і складалася з п'ятьох тактичних відтинків: Буковинського-20, Коломийського-21, «Гуцульщини», Станіславського-22, «Чорного Лісу», Калуського-23, «Магури» та інші. Командиром «Говерлі» на початках був підполковник Іван Бутковський («Гуцул»), Коломийського відтинку Микола Яворський («Козак»).

Найтривалішу бойову історію мали гуцульські курені УПА «Гайдамаки», «Гуцульський» і «Карпатський». Вони проіснували до 1947 року, а розчленовані — аж до 1949-го. Далі Г. Дем'ян удався до хронологічного висвітлення важливих збройних ви-

ступів та інших акцій на Гуцульщині. За його аналізом, видно, як поступово зароджувався спротив (1940—1943 роки). Апогей масової жертвовної боротьби випав на 1944—1949 роки, а далі наступив спад, який завершився 1959 роком.

Г. Дем'ян акцентував увагу на великій участі українського юнацтва у національно-визвольних змаганнях. Не стала винятком і Гуцульщина. Молодь віком від 17 до 24 років, а то й молодші поповнювали ряди УПА не тільки в початковий період боротьби, чимало прикладів є з останніх років. Часто молодші брати і сестри приходили на зміну старшим, які гинули на полях слави. До числа юних героїв належали Михайло Драгомирецький з Нижнього Березова, що на Косівщині, Степан Гах із села Хриплин біля Івано-Франківська, Михайло Бойчук із Жаб'яного, тепер Верховина. На думку Г. Дем'яна, українське юнацтво жагуче переймало від своїх старших братів і сестер, інших крайн-патріотів ідеали боротьби за волю України.

Щоб показати масову жертвовність і героїзм гуцулів, Г. Дем'ян застосував статистичний метод дослідження. Він подав цінні відомості із Жаб'ївського (тепер Верховинського), Коломийського, Косівського, Надвірнянського та Снятинського районів. Крім того, поміщено список загиблих в алфавітному порядку.

Криваві злочини російських окупантів у 1940—1950-х роках розкрито на основі архівних джерел, особливо зі спогадів очевидців і сучасників. Найвище і найавторитетніше визнання героїв, уважає дослідник — уславлення їх у піснях, спогадах та переказах.

Висновки. Розглянувши в загальних рисах теоретичні й практичні розробки Г. Дем'яна в ділянці повстанських мартирологів, дослідженні національно-визвольних змагань, доходимо висновку, що він надзвичайно багато зробив для з'ясування цієї проблеми. Вчений постійно апелював до небайдужих українців долучатися до вкрай важливої справи. Відомо, що на його заклик відгукнулося чимало краєзнавців, зробивши подібні списки, біографи загиблих у своєму селі, районі, а також з'явилися невеликі аналітичні огляди. Але цього замало. Потрібно прикласти ще багато зусиль, щоб продовжити вирішувати таке вкрай необхідне і для суспільства, і для науки завдання.

1. Дем'ян Г. *На допомогу краєзнавцям — дослідникам повстанського руху*. Львів, 1992. 15 с.
 2. Дем'ян Г. *Як підготувати повстанський мартиролог району*. Київ: Українська Видавнича Спілка, 1998. 48 с.
 3. Дем'ян Г. Повстанська Голгофа. *Хвилі Стрия*. Стрий: Шедрик, 1995. С. 115—142.
 4. Повстанський мартиролог Сколівщини. Збір. та впоряд. Г. Дем'ян. *Сколівщина*. Львів: Інститут народознавства НАН України. Львів, 1996. С. 302—725.
 5. Дем'ян Г. Повстанський рух ОУН і УПА в 1940—1960-х роках. *Сколівщина*. С. 136—196.
 6. Дем'ян Г. *Бандерівці*. Київ: Українська Видавнича спілка, 2000. Кн. 1. 128 с.
 7. Дем'ян Г. Матеріали до енциклопедії «ОУН—УПА». *Визвольний шлях*. 2002. Кн. 9. С. 54—69.
 8. Дем'ян Г. Матеріали до енциклопедії «ОУН—УПА». *Визвольний шлях*. 2002. Кн. 10. С. 35—51.
 9. Дем'ян Г. Гуцульщина у визвольній боротьбі ОУН і УПА. М. Домашевський. *Історія Гуцульщини*. Львів: Логос, 2000. Т. 5. С. 274—434.
- REFERENCES
- Demian, G. (1992). *To help local historians — rebel researchers*. Lviv [in Ukrainian].
- Demian, G. (1998). *How to prepare a rebel martyrologist for the area*. Kyiv: Ukrayinska Vydavnycha Spilka [in Ukrainian].
- Demian, G. (1995). Rebel Calvary. *Khvyli Stryya* (Pp. 115—142). Stryy: Shchedryk [in Ukrainian].
- Demian, G. (Ed.). (1996). Insurgent martyrologist of Skolivshchyna. *Skolivshchyna* (Pp. 302—725). Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrayiny [in Ukrainian].
- Demian, G. OUN and UPA rebel movement in 1940—1960 s. *Skolivshchyna* (Pp. 136—196) [in Ukrainian].
- Demian, G. (2000). *Banderivtsi* (Book 1). Kyiv: Ukrayinska Vydavnycha Spilka [in Ukrainian].
- Demian, G. (2002). Materials on the OUN-UPA encyclopedia. *Vyzvolnyj shliakh*, 9, 54—69 [in Ukrainian].
- Demian, G. (2002). Materials on the OUN-UPA encyclopedia. *Vyzvolnyj shliakh*, 10, 35—51 [in Ukrainian].
- Demian, G. (2000). Hutsul region in the OUN and UPA liberation struggle. *Istoriya Hutsulshchyny* (Vol. 5, pp. 274—434). Lviv: Lohos [in Ukrainian].